

ЛЬВІВСЬКЕ ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» — громадська організація. Засн. 1868 представниками народів. течії як координац. центр просвітн. руху в Зх. Україні. Стало першою організацією, що діяла на нац. принципах на укр. землях. Процедуру створення й правові засади діяльності громад. інституцій визначив прийнятий 1867 в Австро-Угорщині «Закон про товариства». Статут Л. т. «П.», зареєстр. МВС Австро-Угорщини 2 вересня 1868, підготував конституючий комітет на чолі з **А. Вахняниним** (серед чл. — **О. Борковський**, **М. Коссака**, **О. Огоновського**, **О. Партицького**, **Ю. Романчука**, **А. Січинського**, **К. Сушкевича**). Перші заг. збори відбулися 8 грудня 1868 за участі 65-ти осіб. На них обрано керів. орган Л. т. «П.» — Виділ (від 1891 — Гол. виділ). Пріоритети діяльності відображені у 6-ти статутах товариства. Так, у 1-му осн. увагу зосереджено на наук.-освіт. роботі, 2-му (1870) — освіт. і видавн., 4-му (1891) — розширено засади екон. діяльності й затв. 3-ступ. структуру організації (централь у Львові, у повітах — філії, у селах — читальні), 6-му (1924) — вилучено питання екон. діяльності. З часом розгорнута Л. т. «П.» наук. діяльність стала основною у роботі засн. 1873 Літ. товариства ім. Шевченка (від 1892 — *Наукове товариство ім. Т. Шевченка*), опіку над шкільництвом перебрало створ. 1881 «Руське товариство педагогічне», 1910 частина екон. повноважень перейшла до товариства «Сільський господар». Кер-во Л. т. «П.» здійснювали **А. Вахнянин** (1868–70), **Ю. Лаврівський** (1870–73), **В. Федорович** (1873–77), **О. Огоновський** (1877–94), **Ю. Романчук** (1896–1906), **Є. Олесницький** (1906), **П. Огоновський** (1906–10), **І. Кивелюк** (1910–22), **І. Брик** (1922–23, 1932–39), **М. Галушчинський** (1923–31), **Ю.-К. Дзерович** (1939); секр. у різний час були **В. Білецький**, **Г. Врецьона**, **Р. Дудинський**, **О. Калитовський**, **К. Левицький**, **К. Паньківський**, **О. Ярема**. З часу заснування і до 1939 кількість дійс. чл. зросла від 442-х осіб до понад 300 тис. осіб. Станом на 1928, почес. чл. обрано 69 осіб, серед яких — **В. Антонович**, **О. Барвінський**, **В. Гнатюк**, **М. Грушевський**, **П. Житецький**, **М. Лисенко**, **О. Огоновський**, **П. Огоновський**, **О. Партицький**, **М. Старицький**, **В. Тарновський**, **Ю. Федькович**, **І. Франко**, **Є. Чикаленко**. Одним із перших починань Л. т. «П.» стало заснування 1869 влас. наук. б-ки з читальнею та видання кн. «Читанка для сільських людей» під назвою «Зоря» (наклад 2 тис. прим.). Через рік організовано комісію з підготовки книжок для середніх шкіл, 1871 — школу читання та письма для листонош і перевізників. У тому ж році закладено музей і розпочато друк шкіл. підручників, 1874 — книжок госп.-екон. тематики та метод. літ-ри. Видавн. діяльністю товариства у різні роки опікувалися **А. Вахнянин**, **І. Бичай**, **О. Партицький**, **Ю.**

Федькович, **В. Шашкевич**, **Ю. Целевич**. З часом налагоджено роботу спец. комісії з розроблення укр. філол., матем., фіз. і геогр. термінології. 1874 до Л. т. «П.» прийнято першу читальню (с. Денисів, нині Козів. р-ну Терноп. обл.), 1875 у с. Бортники (нині Жидачів. р-ну Львів. обл.) засн. першу філію товариства (1891 загалом 5, 1900 — 23, 1910 — 61, 1930 — 87). Їхні чл. збирали предмети старовини, етнографії, фольклору, засновували музеї. 1877–79 виходив друк. орган «Письмо з Просвіти». У 1870-х рр. товариство подало декілька петицій до Крайового виділу **Галицького крайового сейму** та мін-в освіти Австр. імперії і Угор. королівства щодо запровадження української мови викладання у вищих класах Академ. гімназії у Львові та двомов. семінаріях, утворення каф. історії України у Львів. університеті, використання у навч. процесах в укр. школах Буковини та Закарпаття укр. шкіл. підручників. 1884 до товариства вступило 130 читалень та 2 церк. братства. У тому ж році засн. «Комітет для читалень» (кер. **В. Нагорний** і **К. Левицький**), згодом такі комітети організов. при філіях у Тернополі (**О. Барвінський**) та Станіславі (нині Івано-Франківськ; **Є. Желехівський**). За підтримки чл. Л. т. «П.» у Львові відкрито перше укр. ремісн. товариство «Зоря». Від 1891 Л. т. «П.» видавало книжки серії госп. б-ки та розпочало створення автоном. читалень на влас. статутах (1913 — 2649, 1935 — 3071). Після 1899 філії та читальні товариства брали безпосередню участь у заснуванні крамниць, кредит. і кооп. кас, госп. й екон. установ. 1899 при філії Л. т. «П.» у м. Перемишль (нині Польща) почала діяти «Спілка для господарства і торгівлі», 1909 реорганізована у «Центросоюз». У 1890-х рр. за участі товариства засн. Укр. нац.-демократ. партію, Русько-укр. радикал. партію, Укр. с.-д. партію. 1903 при читальні Л. т. «П.» у м-ку Олесько (нині смт Буського р-ну Львів. обл.) почало діяти товариство «Сільський господар» (засн. **Є. Олесницький**; 1910 воно стало крайовим товариством з осередком у Львові). 1905 при Стрий. філії виокремлено молочар. секцію. 1907 перетворено у «Краєвий союз молочарських спілок», який згодом реорганізовано у «Маслосоюз» з осередком у Львові. 1906 при Л. т. «П.» створ. госп.-пром. комісію (голова **М. Коцюба**), що опікувалася організацією хліборобства, молочарства, домаш. промислу (ткацтва, кушнірства, крамарства), торгівлею різн. продуктами, кредитуванням, та просвітн.-організац. комісію (голова **Т. Лежогубський**), яка займалася організацією та веденням курсів для неписьменних у читальнях сіл та містечок, в ін. установах, товариствах, серед вояків армії у Галичині та поза її межами. Курси навч. неписьменних організовували Терноп., Чортків., Збараз.,

Дрогоб., Товмац. філії. Грунтовні курси проводили у Львові при міській школі ім. М. Шашкевича та львів. читальнях. Гол. виділ організував у Львові за допомогою окремої комісії курси вищої освіти у вигляді нар. університету за спеціалізаціями: тех., українська мова та література, історія, право, географія й природознавство, нар. госп-во, гігієна. 1907 товариство запровадило посаду платного ред. своїх вид. (ними у різний час були [Ю. Балицький](#), Я. Веселовський, Г. Хоткевич). У тому ж році відновлено друк. орган товариства — «Письмо з Просвіти» (спочатку як місячник, від 1908 — двотижневик, від 1909 — просвітньо-організац. орган товариства). 1910 інспектор рільництва [С. Кузик](#) та інспектор ілюстратор крамниць [Я. Литвинович](#) представляли товариство на Міжнар. кооп. конгресі в м. Гамбург (Німеччина). Першою фаховою укр. школою стала госп. школа та госп.-садівн. об'єднання у с. Миловання (нині Милування Тисменич. р-ну Івано-Фр. обл.), для якого Л. т. «П.» 1908 придбало у митрополита [Андрея Шептицького](#) маєток (будинки та землю). 1910 у Львові засн. торг. школу товариства (дир. [Р. Залозецький-Сас](#)), у с. Угерці Винявські (нині Зелений Гай Городоцького р-ну Львів. обл.) — жін. школу домаш. господарства (управителька Б. Дзерович, наглядав С. Кульчицький). Реорганізов. 1910 «Сільський господар» перебрав частину екон. діяльності товариства, при ньому залишилися, зокрема, госп.-садівн. школа в Милованні та жін. школа домаш. господарства в Угерцях Винявських (1919–20 ліквідов.). Товариство організовувало декламатор.-муз. вечори (переважно в роковини народж. та смерті Т. Шевченка, М. Шашкевича, В. Барвінського, О. Кониського та ін.), публічні читання, вечорниці. Брало участь у вшануванні пам'яті В. Антоновича (спільно з НТШ, 1908), відзначенні 25-річчя товариства «Зоря», 50-річчя товариства «Руська бесіда» (1909), виставці домаш. гуцул. промислу та мистецтва в Коломиї (1912), ювілеї письменниц. праці І. Франка (спільно з НТШ, 1913). У 1912 при читальнях Л. т. «П.» функціонувало 339 позичк. кас. Наприкінці 1913 товариство нараховувало 77 філій (1928 — 89, 1939 — 82). 1938–а світова війна та рос. окупація Галичини зупинили діяльність громад. організацій. Рос. окупанти вважали філії та читальні Л. т. «П.» осередками сепаратизму, «кузницею австрофільства». Тимчас. військ. генерал-губернатор Галичини [Г. Бобринський](#) припинив діяльність товариства, його канцелярію та кімнати опечатано, цінні папери, що зберігалися в касі страхового товариства «Дністер», знищено. Багато чл. Гол. виділу емігрували до Відня, дехто загинув (Я. Веселовський, П. Огоновський, Є. Озаркевич). У цей період товариством опікувалися К. Паньківський, М. Павлик, М. Яцків. Після перенесення лінії фронту за р. Збруч та залишення рос. військами краю у березні 1917 розпочато відбудову філії та читалень. Член Л. т. «П.» стали актив. учасниками Визв. змагань 1917–21. М. Грушевський обраний головою УЦР,

М. Коваль, [М. Корчинський](#), Ю. Охримович — її чл., Г. Тершаковець очолював канцелярію Галиц.-Волин. комітету допомоги жертвам війни при УЦР. Провідні чл. товариства входили до Укр. нац. ради ЗУНР, серед них — О. Барвінський, [В. Бачинський](#), [О. Колесса](#), [М. Кордуба](#), [С. Смаль-Стоцький](#), [В. Стефаник](#), [К. Студинський](#), [С. Томашівський](#), [Андрей Шептицький](#). В уряді ЗУНР на еміграції 1921 уповноваженим преси і пропаганди признач. [О. Назарук](#), з питань закордон. справ — [К. Левицький](#). Загалом 1868–1918 чл. Л. т. «П.» неодноразово обирали послами до Галиц. крайового сейму (О. Барвінський, І. Борискевич, [Т. Заячківський](#), [І. Макух](#), Ю. Романчук, К. Трильовський та ін.) і палати депутатів австр. парламенту (С. Качала, Ю. Лаврівський, К. Левицький, [Т. Окуневський](#), Ю. Романчук, [С. Смаль-Стоцький](#), [Л. Цегельський](#), [Андрей Шептицький](#), [Р. Яросевич](#) та ін.), вони ставали учасниками різноманіт. імпрез політ. життя. Події укр.-польс. війни 1918–19 та окупація краю поляками ускладнили діяльність товариства. Вони піддали його ревізії, заарештували голову І. Кивелюка та чл. Гол. виділу В. Бачинського (їх вивезли до табору для інтернованих у Домб'є поближ. Кракова), реквізували будинки у більшості міст (переважно на військ. потреби), припинили діяльність філій і читалень. У 1920-х рр. чл. Л. т. «П.» обстоювали права українського народу в польс. сеймі (М. Галушинський, [Л. Макарушка](#), [В. Мудрий](#)). При товаристві засн. окремий громад. комітет (згодом перетвор. на «Крайове товариство охорони воєн. могил») для збирання інформації про загиблих за волю України (статист. дані, фото, записки) та охорони їхніх могил. 1921 відзначено 80-ліття від дня народж. Ю. Романчука, 5-річчя смерті І. Франка. Останки поета 29 травня 1921 перенесено до збуд. товариством на Личаків. цвинтарі гробниці. Виділ організував «Комітет будови пам'ятника І. Франку» (проведено конкурс, виготовлено пам'ятник, відкриття відбулося 1933). Відзначалося 40-річчя артист.-літ. праці [М. Заньковецької](#), 40-річчя літ. праці [О. Кобилянської](#) (1922–23). У 1923–31 гол. увагу зосереджено на освітньо-організац. і вихов. діяльності. Гол. виділ подбав про фахові видання освіт. органів, признач. для організац. цілей та пропаганди, скликав у Львові 2-й Всеукр. освіт. конгрес (22–24 вересня 1929). Організовано мандрівні б-ки (47 комплектів, 1925–28 об'їхали 242 р-ни), курси бібліотекарства при філіях. У 1930-х рр. Л. т. «П.» видавало освітні часописи [«Аматорський театр»](#), [«Бібліотечний порадник»](#), [«Народня освіта»](#), місячник [«Життя і знання»](#), випускало 13 назв газет і журналів. Серед популяр. вид. — [«Зоря»](#), щорічні календарі, [«Катехизис»](#), література госп. тематики. Загалом 1869–1928 товариство надрукувало 348 популяр. книг заг. накладом бл. 3 млн прим. (референти-ред. багатьох книжок — І. Франко, К. Студинський). Після приєднання Зх. України до УРСР у вересні 1939 діяльність Л. т. «П.» припинено: центр. офіс, філії та читальні ліквідовано, б-ки частково

знищено. На Лемківщині та у Надсянні осередки товариства відновлено в умовах нім. окупації 1939. У Галичині Л. т. «П.» відродилося після окупації вермахтом тер. УРСР 1941. У цей час вжито заходів для заснування нар. театрів, кінотеатрів, книгозбірень, музеїв, книгарень, друкарень, організації публіч. читалень, упорядкування нар., середніх, вищих, госп., пром., торг. шкіл, зразк. госп-в, садів, відзначення нар. свят. Член Л. т. «П.» (К. Паньківський, Ю. Павликовський, В. Радзикович, Є. Храпливий) 1941 увійшли до керівництва Укр. держ. правління. Товариство було чл. ін. організацій: чеської «Matice lidu» (1884), Освіт. інституту ім. Т. Масарика (Прага), Всесвіт. союзу освіти для дорослих (Лондон; обидва — 1928); підтримувало взаємини з польс. і чес. освіт. товариствами. Після звільнення УРСР військами рад. армії Л. т. «П.» знову заборонено. У повоєнні роки чл. товариства В. Мудрого обрано заступник голови РМ Держ. центру УНР в екзилі (1948). Нині в Україні діє Всеукр. товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка.

Рекомендована література

1. Sprawozdanie z pierwszych ogólnych zebrań towarzystwa «Pросвіта». Л., 1868;
2. Sprawozdanie z działalności «Pросвіты» wódz czasu zawiazania towarzystwa – 26 listopada 1868 roku, do najnowszego czasu. Л., 1874;
3. Sprawozdanie roczne z działalności Towarzystwa «Pросвіта» za czas wódz 15 maja 1874 r. do 27 maja 1875 r. [Б. м. р.]; Sprawozdanie z działalności centralnego Wydziału Towarzystwa «Pросвіта» за рік 1884. Л., 1885;
4. Sprawozdanie z działalności centralnego Wydziału Towarzystwa «Pросвіта» за рік 1885. Л., 1886;
5. Sprawozdanie z działalności centralnego Wydziału Towarzystwa «Pросвіта» за рік 1887. Л., 1888;
6. Sprawozdanie z działalności centralnego Wydziału Towarzystwa «Pросвіта» за рік 1888. Л., 1889;
7. Sprawozdanie z działalności centralnego Wydziału Towarzystwa «Pросвіта» за рік 1889. Л., 1890;
8. Sprawozdanie z działalności centralnego Wydziału Towarzystwa «Pросвіта» за рік 1890. Л., 1891;
9. Sprawozdanie z działalności Głównego Wydziału Towarzystwa «Pросвіта» за рік 1891. Л., 1892;
10. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa «Pросвіта» за час wódz 1 stycznia 1892 do 31 grudnia 1893 roku. [Б. м. р.]; Sprawozdanie z działalności Towarzystwa «Pросвіта» за час wódz 1 stycznia 1894 r. do 31 grudnia 1895 roku. [Б. м. р.]; Белей І. Двадцять і п'ять лѣтъ історії Товариства «Просвѣты». Л., 1894;
11. Sprawozdanie z działalności towarzystwa «Pросвіта» за час від 1 січня 1898 до 31 грудня 1899. Л., 1900;
12. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa «Pросвіта» за час від 1 січня 1900 до 31 грудня 1901. Л., 1902;
13. Лозинський М. Сорок літ діяльності «Просьвіти». (В 40-літній ювілей Товариства). Л., 1908;
14. Ковба Ж. «Просвіта» – світло, знання, добро і воля українського народу. Дрогобич, 1993;
15. Люзяк М. М. Українська науково-популярна книга кінця ХІХ – початку ХХ ст. як соціокультурний феномен: з історії виникнення та становлення. Л., 2000;
16. Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.). К., 2008.

О. В. Малюта

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Львівське товариство Просвіта / О. В. Малюта // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-59612>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).